

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

جزوه کلاسی قواعد عربی ۲

استاد حاجی حفصی

تہیہ و تنظیم: ہدی سرایلو

- ❖ درس ۰ (مصادر) ۱
- ♦ مصدر ميمي ۳
- ♦ مصدر مرّة ۴
- ♦ مصدر نوع ۵
- ♦ مصدر صناعي ۶
- ♦ اسم مصدر (بحث الحاقی مصدر) ۷
- ❖ درس ۱ ۸
- ♦ اسم فاعل ۸
- ♦ اسم مفعول ۹
- ♦ صيغه مبالغه ۱۰
- ❖ درس ۲ ۱۱
- ♦ صفة مشبّهه ۱۱
- ❖ درس ۳ ۱۳
- ♦ مبحث اسم تفضيل ۱۳
- ❖ درس ۴ ۱۵
- ♦ اسم مكان و زمان ۱۵
- ♦ مبحث اسم الآلة ۱۷
- ❖ درس ۶ ۱۸
- ♦ ترجمه برخی كلمات مشكل درس ۶ ۲۰
- ❖ درس ۷ ۲۱
- ❖ درس ۸ ۲۳
- ❖ درس ۹ ۲۸
- ❖ مثنی (درس ۱۰) ۳۱
- ❖ جمع مذکر سالم ۳۳
- ❖ درس ۱۲ (جمع مؤنث سالم) ۳۵

❖ درس ۰ (مصادر)

سرفصل	توضیح	مثال
معنا	لغوی: محل صدور	-
	اصطلاحی: اسم دلّ علی حدث ^۱ أو حالة ^۲ (دون الاقتران بالزمان)	-
أقسام	أصلی - میمی - مرة - نوع - صناعی (منحوت)	-
ثلاثی	مجرد ^۶ (باب) ← سماعی است (ولی می توان مقداری قاعده مند نمود) ← ضوابط غالبیة*	-
	مزید ^{۱۲} (باب) ← قیاسی است. (قاعده مند و داری وزن مشخص)	-
رباعی	مجرد ^۱ (باب) ← قیاسی است. (قاعده مند و داری وزن مشخص)	-
	مزید ^۳ (باب) ← قیاسی است. (قاعده مند و داری وزن مشخص)	-
مصدر اصلی	* ضوابط غالبیة مصادر ثلاثی مجرد: (الف) - در باب «فَعَلَ» ← لازم: فُعُول ← متعدی: فَعَلَ - در باب «فَعِلَ» ← لازم: فَعَلَ ← متعدی: فَعَلَ - در باب «فَعُلَ» ← فُعُولَة ← فَعَالَة ← فَعَلَ (ب) برخی أوزان خاص: ۱- وزن: فَعَالَة ← دلالت بر حرفه و شغل ۲- وزن: فَعْلَان ← دلالت بر اضطراب و دگرگونی	خُرُوج / قُعُود / جُلُوس / نُهُوض ضَرْب / نُصْر / فَتْح / كَسْب / اضْرَب فَرَح / عَطَش / وُجِع / فَرَع فَهْم / أَمْن / حَمْد سُهُولَة / صَعُوبَة / عَذُوبَة / فَصَاحَة / بَلَاغَة / صَرَاحَة / ضَخَامَة كَرَم ۱. تِجَارَة - زِرَاعَة - خِيَابَة - حِيَاكَة ۲. دَوْرَان - طُوفَان - جَوْلَان - هَيْجَان - غَلِيَان

^۱ رخ داد مثال: ضَرْبٌ

^۲ مثال: شَوْقٌ

<p>۳. إِبَاءٌ - نِفَارٌ^۳ - جِمَاحٌ^۴ ۴. حُمْرَةٌ - صُفْرَةٌ - زُرْقَةٌ ۵. سُعالٌ^۵ - صُدَاعٌ - دُوارٌ^۶ - مُشَاءٌ^۷ - زُكَامٌ ۶. رَحِيلٌ^۸ - وَجِيفٌ^۹ - ذَمِيلٌ^{۱۰} ۷. صُرَاخٌ^{۱۱} - دُعَاءٌ^{۱۲} - خُورَارٌ^{۱۳} - رُغَاءٌ^{۱۴} - عُوَاءٌ^{۱۵} - صَهِيلٌ^{۱۶} - زَنْبِيرٌ^{۱۷} - نُعَاقٌ وَ نَعِيقَةٌ^{۱۸} - نُعَابٌ وَ نَعِيبَةٌ^{۱۹} - نُهَاقٌ وَ نَهَيْقَةٌ^{۲۰} - زَفِيرٌ^{۲۱} - شَهِيْقٌ^{۲۲}</p>	<p>۳ - وزن: فِعَالٌ ← دلالت بر امتناع ۴ - وزن: فُعَلَةٌ ← دلالت بر رنگ ۵ - وزن: فُعَالٌ ← دلالت بر بیماری ۶ - وزن: فَعِيلٌ ← دلالت بر سیر ۷ - وزن: فَعِيلٌ وَ فُعَالٌ ← دلالت بر صدا</p> <p>* نکته: مصدر فعل مجهول همان مصدر فعل معلوم است.</p> <p>مثال: «وَلَمَنْ انْتَصَرَ بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِّنْ سَبِيلٍ» (شوری ۴۱)</p> <p>«إِنَّ لِقَاتِ الْحُسَيْنِ حَرَارَةً فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَبْرُدُ أَبَدًا»</p>	
--	---	--

^۳ گریختن^۴ رها کردن^۵ سرفه کردن^۶ سرگیجه^۷ دل درد^۸ سفر کردن^۹ تکان خوردن (دگرگون شدن) مثال: وجیف القلب = تپش قلب^{۱۰} آهسته راه رفتن شتر^{۱۱} فریاد زدن^{۱۲} خواندن^{۱۳} صدای گاو^{۱۴} صدای شتر^{۱۵} صدای سگ^{۱۶} صدای اسب^{۱۷} صدای شیر^{۱۸} صدای چوپان^{۱۹} صدای کلاغ^{۲۰} صدای الاغ^{۲۱} صدای بازدم^{۲۲} صدای دم

♦ مصدر میمی

سر فصل	توضیح	مثال
تعریف	مصدرٌ بمعنی المصدر الأصلي، يبدأ بمیم زائدة	مَضْرَبٌ
روش ساخت	در ثلاثی مجرد: «مَفْعَلٌ»	مَضْرَبٌ - مَفْتَحٌ - مَوْجَلٌ*
	در غیر ثلاثی مجرد: «وزن اسم مفعول باب»	مُكْرَمٌ - مُزْدَحَمٌ - مُنَزَّلٌ - مُسْتَخْرَجٌ
تبصره‌ها	<p>۱. مثال واوی (محذوف الفاء فی المضارع) <u>مصدر میمی بر وزن مَفْعَلٌ</u></p> <p>(توجه: در لفیف مفروق (مثل «وَقَى») همان وزن «مَفْعَلٌ» مصدر میمی است: «المَوْقَى»)</p> <p>۲. تَتَّصِلُ «تاء التانیث» باخر بعض المصادر المیمیة</p> <p>۳. شذوذات (خلاف قاعده): مَرَجِعٌ - مَصِيرٌ - مَسِيرٌ - مَجِئٌ - مَبِيتٌ^{۲۳} - مَقِيلٌ^{۲۴} -</p> <p>مَطْلِعٌ^{۲۵} - مَغِيبٌ^{۲۶} - مَهْلِكٌ^{۲۷} - مَزِيدٌ^{۲۸} - مَشِيبٌ^{۲۹} - مَعْرِفَةٌ - مَعْصِيَةٌ - مَعْفِرَةٌ - مَقْدِرَةٌ</p> <p>و مَقْدِرَةٌ^{۳۰} - مَعْدِرَةٌ و مَعْدُرَةٌ^{۳۱}</p>	<p>مَوْعِدٌ - مَوْقِعٌ - مَوْطِئٌ</p> <p>مَحَبَّةٌ - مَوْدَّةٌ - مَعْصِيَةٌ</p> <p>*إِلَيْهِ مَرَجِعُكُمْ جَمِيعًا*</p>

^{۲۳} شب را به صبح رساندن

^{۲۴} استراحت کردن نیم‌روزی (قِيلُولَةٌ، از همین ریشه است.)

^{۲۵} طلوع کردن

^{۲۶} غایب شدن

^{۲۷} هلاک شدن

^{۲۸} زیاد شدن

^{۲۹} سفید شدن مو

^{۳۰} توان داشتن

^{۳۱} عذر خواستن

♦ مصدر مرّة

سرفصل	توضیح	مثال
تعریف	مصدرٌ يدلّ على مرّةٍ واحدةٍ (من دفعات وقوع فعل)	ضربةٌ
روش ساخت	در ثلاثی مجرد: وزن «فَعْلَةٌ»	ضربةٌ - مَوْتَةٌ
	در غیر ثلاثی مجرد: {مصدر اصلی + ة}	إِكْرَامَةٌ «يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً إِمَامًا كَانَ أَوْ غَيْرَهُ»
نکات	۱. اگر خود مصدر اصلی بر وزن «فَعْلَةٌ» بود، برای دلالت بر «مصدر مرّة» کلماتی هم چون «واحدة، لأكثر، لاغير و...» را می افزاییم. ۲. مصدر مرّة از افعال جوانحی (غیر حسی) ساخته نمی شود.	رَحِمَ ← مصدر اصلی: رَحْمَةٌ مصدر مرّة: رَحْمَةٌ واحدة دَحْرَجَ ← مصدر اصلی: دَحْرَجَةٌ مصدر مرّة: دَحْرَجَةٌ واحدة فهم × ، بخل × ، جبن × ،

♦ مصدر نوع

سر فصل	توضیح	مثال
تعریف	مصدرٌ يدلُّ على هيئة الفعل و نوعه	سيرة - مينة ^{۳۲} - جلسة - وثبة
روش ساخت	ثلاثي مجرد: «فعلَة»	سيرة - رجعة - عدة كثيرة ^{۳۳}
	غير ثلاثي مجرد: { «مصدر أصلي + ة» + وصف / إضافة }	إطاعة كثيرة ^{۳۴} - استشارة مفيدة ^{۳۵}
نکته	۱- اگر خود مصدر اصلی بر وزن «فعلَة» بود، برای دلالت بر «مصدر نوع» صفت (یا اضافه) می آوریم.	خبر ← مصدر اصلی: خبيرة ↓ مصدر نوع: خبيرة حكيمية
	۲- شذوذاً از غير ثلاثي مجرد، مصدر نوع بر وزن «فعلَة» ساخته شده است.	فلان حسن العمة (العمة من تعمم ^{۳۶}) فلانة حسنة الخمرة (الخمرة من اخمر ^{۳۷})

۳۲ (من مات و لم يعرف إمام زمانه مات ميتة جاهلية)

۳۳ وعدة ← عدة (به تبع مصدر اصلی آن که مصدر مثال واوی بر وزن فعل است.)

۳۴ از آوردن صفت «كثيرة» فهمیدیم که «إطاعة» مصدر مره نیست.

۳۵ مصدر اصلی آن: استشارة، مصدر نوع آن: استشارة مفيدة

۳۶ عمامة بر سر نهاد

۳۷ روسری سر کرد

♦ مصدر صناعی

مثال	توضیح	سر فصل
إنسانیّة	اسمٌ بمعنى المصدر الاصلی.	تعریف
عالم + یّة ← عالمیّة ^{۳۸} معلوم + یّة ← معلومیّة ^{۳۹} أرجح + یّة ← أرجحیّة ^{۴۰} إنسان + یّة ← إنسانیّة ^{۴۱}	اسم + یّة	روش ساخت
الاختراعات الإنسانیّة ^{۴۲} میتة جاهلیّة مبادئ العربیّة ^{۴۳}	اگر قبل از {اسم + یّة} اسم موصوف بیاید، دیگر مصدر صناعی نخواهد بود، بلکه اسم منسوب (نسبت) است.	نکته

^{۳۸} عالم بودن^{۳۹} معلوم بودن^{۴۰} أرجح بودن^{۴۱} انسان بودن^{۴۲} مصدر صناعی نیست بلکه صفت (و از نظر صرفی، اسم منسوب) است.^{۴۳} «العربیّة» در ترکیب وصفی آمده است؛ چون اصل این عبارت «مبادئ اللغة العربیّة» می باشد.

♦ اسم مصدر (بحث الحاقی مصدر)

مثال	توضیح	سر فصل
-	لفظاً بمعنی المصدر و ینقصُ عن حروف فعله.	تعریف
<p>تکلم ← مصدر: تکلم</p> <p>تکلم ← اسم مصدر: کلام</p> <p>أعطى ← مصدر: إعطاء</p> <p>أعطى ← اسم مصدر: عطاء</p> <p>توضأ ← مصدر: توضؤ</p> <p>توضأ ← اسم مصدر: وضؤ</p> <p>أجاب ← مصدر: إجابة</p> <p>أجاب ← اسم مصدر: جواب</p> <p>سلم ← مصدر: تسليم</p> <p>سلم ← اسم مصدر: سلام</p> <p>عاشراً ← مصدر: معاشرَة</p> <p>عاشراً ← اسم مصدر: عِشرَة</p> <p>أطاع ← مصدر: إطاعة</p> <p>أطاع ← اسم مصدر: طاعة</p>	<p>«مصدر» تمام حروف صیغه اول ماضی اش را دارد، اما «اسم مصدر» نسبت به صیغه اول ماضی نقص دارد. (یک حرف آن را حداقل ندارد.)</p>	راه تشخیص اسم مصدر

❖ درس ۱

◆ اسم فاعل

سرفصل	توضیح	مثال
تعریف	اسمٌ للدلالة على من صدر منه الفعل، على وجه الحدوث ^{۴۴} (لا الثبوت)	عالمٌ - ضاربٌ
روش	در ثلاثی مجرد: وزن «فاعل»	ضاربٌ
ساخت	در غیر ثلاثی مجرد: وزن المضارع المعلوم مع ← و کسر ما قبل الأخير ← إبدال حرف المضارعة ميماً مضمومةً	مُسْتَخْرِجٌ - مُتَعَلِّمٌ - مُدَحْرَجٌ

^{۴۴} معنی فعل: ۱. حدوثی (حادث شدن، اتفاق افتادن) مثال: ضَرَبَ ← ضارب (اسم الفاعل)

۲. ثبوتی مثال: علم ← عالم (صفة مشبهة)

♦ اسم مفعول

سرفصل	توضیح	مثال
تعریف	اسمٌ دلّ علی من وقع علیه الفعل (علی وجه الثبوت)	مَضْرُوبٌ
روش	در ثلاثی مجرد: وزن «مَفْعُول»	مضروب - مَقُول - مَبِيع - مَرْمِي - مهدي
ساخت	در غیر ثلاثی مجرد: وزن المضارع المجهول مع إبدال حرف المضارعة میماً مضمومةً	مُسْتَخْرَجٌ
نکات	برای ساخت اسم مفعول از «فعل لازم» ابتدا باید فعل را «متعدی به حرف جر» کرد، سپس اسم مفعول را ساخت. در این حالت در تصریف هم ضمیر صرف می شود، نه خود اسم مفعول. ^{۴۵}	<p>ذَهَبَ ← ذَهَبَ به ← مذهبٌ به</p> <p>أَعْرَضَ ← أَعْرَضَ عنه ← مُعْرَضٌ عنه</p> <p>أَعْرَضُوا ← أَعْرَضُوا عنه ← مُعْرَضٌ عنهم</p> <p>رَغِبَ ← رَغِبَ فيه ← مَرغُوبٌ فيه</p> <p>* اختار ← ۱. اسم فاعل: وزن مُفْتَعِلٌ: مُخْتَبِرٌ ← (قاعده ۳) مُخْتَارٌ</p> <p>۲. اسم مفعول: وزن مُفْتَلٌ: مُخْتَبِرٌ ← (قاعده ۳) مُخْتَارٌ</p> <p>* احمر ← ۱. اسم فاعل: وزن مُفْعَلٌ^{۴۶}: مُحَمَّرٌ</p> <p>۲. اسم مفعول: وزن مُفْعَلٌ^{۴۷}: مُحَمَّرٌ</p>

^{۴۵} مذهبٌ به - مذهبٌ بهما - مذهبٌ بهم - مذهبٌ بها - مذهبٌ بهما - مذهبٌ بهن - مذهبٌ بی - مذهبٌ بنا

^{۴۶} يَفْعَلُ ← (فاعل) مُفْعَلٌ ← (۲ ادغام) مُفْعَلٌ ← (۱ ادغام) مُفْعَلٌ

^{۴۷} يَفْعَلُ ← (مفعول) مُفْعَلٌ ← (۲ ادغام) مُفْعَلٌ ← (۱ ادغام) مُفْعَلٌ

♦ صیغه مبالغه

سرفصل	توضیح	مثال
تعریف	اسم مشتق (من ثلاثی المجرد) دلّ علی زیادة صفة فی اسم الفاعل ^{۴۸} (أو الصفة المشبهة بالفاعل) ^{۴۹}	غَفَّار - غَفُور - عَلِيم
روش ساخت	اوزان مشهور 	غَفَّار - جَبَّار مِفْضَال ^{۵۰} - مِئْحَار ^{۵۱} غَفُور - شَكُور عَلِيم - شَهِيد حَذِر ^{۵۲}
دیگر اوزان		مِسْكِين ^{۵۳} صِدِّيق هُمَزَة فَارُوق كُبَّار قِيَوْم (بسیار قائم)
نکات	گاهی جهت مبالغه بیشتر حرف «تاء» به برخی اوزان مبالغه افزوده می شود. (که به آن «تاء» مبالغه می گویند و نشانه‌ی مؤنث بودن نیست.) گاهی جهت ساخت صیغه مبالغه به وزن «فاعل» حرف «تاء» را می افزاییم، که به آن «تاء» مبالغه می گویند و نشانه‌ی مؤنث بودن نیست.	عَلَّام + ة ← عَلَّامَة (رَجُلٌ عَلَّامَة) طاحون + ة ← طاحونة راویة (داستان سرا / بسیار قصه گو)
	بعضاً شذوذاً (بر خلاف قاعده) صیغه مبالغه از غیر ثلاثی مجرد ساخته می شود.	أَتْلَف ← مِتْلَف ^{۵۴} - أَنْذِر ← نَذِير - أَخْلَف ← مِخْلَف ^{۵۵} - أَسْمَع ← سَمِع

^{۴۸} کسی که اسم مبالغه به آن بر می گردد فاعل (کننده) است.^{۴۹} اسم مبالغه از اسم فاعل یا صفت مشبیه (به معنی اسم فاعل) ساخته می شود.^{۵۰} بسیار با فضیلت^{۵۱} بسیار بخشنده^{۵۲} بسیار محتاط (بسیار ترسو)^{۵۳} بسیار ساکن (از شدت فقر زمین گیر و ساکن شده است).^{۵۴} بسیار تلف کننده^{۵۵} بسیار بدقول

♦ درس ۲

♦ صفة مشبیه

سرفصل	توضیح	مثال
تعریف	اسم مشتق من فعل لازم للدلالة على ثبوت صفة في صاحبها	حَسَنٌ (مِنْ فِعْلٍ حَسُنَ)، كَرِيمٌ (مِنْ فِعْلٍ كَرُمَ) ← صفتهای ثابت از فعل لازم
روش ساخت	مِنِ الثَّلَاثِي الْمَجْرَدِ ← سَمَاعًا ← می توان مقداری قاعده نمود ضوابط غالبیه*	...
	مِنِ غَيْرِ الثَّلَاثِي مَجْرَدٍ ← بروزن اسم فاعل بابش (و در اندک مواردی مفعول) {إِنَّ دَلَّتْ عَلَى ثُبُوتِ الصِّفَةِ}	معتدل القامة، منطلق اللسان ^{۵۶} ، مطمئن البال ^{۵۷} ، صادق اللهجة ^{۵۸} ، محمود
* ضوابط غالبیه	باب (فَرِحَ) ^{۶۰} ← أَفْعَلُ (فَعْلَاءُ) ← دلالت بر ۱. رنگ ۲. عیب ظاهری ۳. زینت فَعْلَانُ (فَعْلَى) ← دلالت بر ۱. خُلُوٌّ ۲. امتلاء ۳. حرارت باطنی	أَخْضَرَ (خَضْرَاءُ) أَعْمَى (عَمِيَاءُ) ^{۶۱} أَحْوَرَ (حَوْرَاءُ) ^{۶۲} عَطْشَانَ (عَطَشَى) ^{۶۳} ، سَكَرَانَ (سَكَرَى) ^{۶۴} رِيَّانَ (رِيًّا) ^{۶۵ و ۶۶} غَضِبَانَ (غَضَبًا) ^{۶۷}
	باب (شَرَفَ) ← فَعَلٌ فُعَالٌ	حَسَنٌ - بَطَلٌ ^{۶۸} شَجَاعٌ - فُرَاتٌ ^{۶۹}

۵۶ خوش بیان

۵۷ آسوده خاطر

۵۸ خوش گفتار

۵۹ مقاصده محمودة

۶۰ فَعَلٌ -

۶۱ ناپینا

۶۲ سیاه چشم

۶۳ تشنه

۶۴ مست (نبودن عقل)

۶۵ سیراب

۶۶ ریشه: رَوَى _ : سیراب شدن ، (مذکر) رَوِيان (قاعده ۱۱) = رِيَان ، (مؤنث) رَوِيَا (قاعده ۱۱) = رِيَا

۶۷ عصبانی

۶۸ دلیر

جَبَانٌ ۷۰ - حَصَانٌ ۷۱ جُنُبٌ ۷۲ ← فَعَالٌ ← فُعُلٌ	
سَبَطٌ - ضَخْمٌ صِفْرٌ - مِلْحٌ حَرٌّ - صَلْبٌ فَرِحٌ - نَجِسٌ بَخِيلٌ - كَرِيمٌ صَاحِبٌ - طَاهِرٌ	فَعَلٌ فِعْلٌ فُعْلٌ فَعِلٌ فَعِيلٌ فَاعِلٌ أوزان مشترک دو باب (فَرِحَ) و (شَرُفَ)	
طَيِّبٌ - قِيِّمٌ عَفِيفٌ زَكِيٌّ	دیگر حالات ← وزن «فَعِيلٌ» ← از باب «فَعَلٌ» به کار می‌رود. وزن «فَعِيلٌ» ← از فعل ← مضاعف ← معتل اللام	
*فَعُولٌ: - بمعنی فاعل: «صَبُورٌ» صیغه مبالغه است. ← چون «صَابِرٌ» به کار رفته است. - بمعنی مفعول: رسول ← صفة مشبّهة *فَعِيلٌ: - بمعنی فاعل: «شَرِيفٌ» صفة مشبّهة است، چون «شَارِفٌ» به کار نرفته است. - بمعنی مفعول: قَتِيلٌ ← صفة مشبّهة	وزن فَعُولٌ و فَعِيلٌ مشترک بین «صیغهی مبالغه» و «صفت مشبّهة» می‌باشد؛ برای تشخیص قرینه‌ی کلام ملاک می‌باشد. اما غالباً: ۱- «فَعُولٌ و فَعِيلٌ» به معنی «مفعولی» صفت مشبّهة است. ۲- «فَعُولٌ و فَعِيلٌ» به معنی «فاعلی»: نگاه می‌کنیم که آیا وزن «فاعل» آن به کار رفته است یا نه، اگر به کار رفته بود صیغهی مبالغه است. 	نکته

❖ درس ۳

❖ مبحث اسم تفضیل

سرفصل	توضیح	مثال
تعریف	اسم مشتق دلّ علیّ زیادَه الصّفه	أكبر ، أفضل
روش ساخت	(الف) اگر شروط ۸ گانه را داشت ← وزن: أَفْعَل (فُعَلَى) (ب) اگر (حتی یکی از) شروط ۸ گانه را نداشت ← {أَشَدُّ+مصدر منصوب} یا دیگر کلمات	أكبر (كُبْرَى) أشدّ حمرةً
شروط هشت-گانه	۱- ثلاثی باشد.	دَحْرَجَ ×
	۲- مجرد باشد.	استخرَجَ ×
	۳- متصرف باشد.	عَسَى - لَيْسَ ×
	۴- تامّ باشد.	كَانَ (ناقصه) ×
	۵- معلوم باشد.	عَلِمَ ×
	۶- موجب باشد.	ما عَلِمَ ×
	۷- قابلاً للمفاضلة	مَاتَ ×
	۸- صفة مشبهة آن بر وزن (أفعل) نباشد.	حَمِرَ ×
نکات	۱- همزه أفعل در سه کلمه قابل حذف است: ۱. خیر ۲. شرّ ۳. حَبِّ (أصله أَحَبِّ) (البته حذف همزه «أحبّ» قليل است.. «مثال: وَحَبُّ شَيْءٍ إِلَى الْإِنْسَانِ مَا مُنْعَا».)	أَحَبُّ الْأَعْمَالِ ← حَبُّ الْأَعْمَالِ
	۲- گاهی اسم تفضیل، بدون معنای تفضیلی به کار می رود.	*وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ* أَهْوَنُ = هَيِّن
	۳- بعد از اسم تفضیل در حالت مجرد از (ال) و إضافة، «مِن» تفضیلیّه به کار می رود. (مِن تفضیلیّه حرف جرّ است.)	وِإِثْمَهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعَهُمَا «مِن» تفضیلیّه
	۴- «مِن» تفضیلیّه بر اسم استفهام مقدّم نمی شود؛ جز اینکه مجرور، اسم استفهام باشد، که در این صورت واجب است «مِن» تفضیل در صدر کلام بیاید.	- مِمَّنْ أَنْتَ أَعْلَمُ؟ - مِنْ أَخِي مَنْ أَنْتَ أَعْلَمُ؟

* للّتی هی أقوم *	۱- مجرد از (ال) و إضافة ← مفرد مذکر	
* و کلمة الله هی العلیا *	۲- (ال) دار ← مطابقت	
<p>• مثال اضافه به نکره: أفضلُ کلمة هی الصلوة علی محمد (ص)</p> <p>• مثال اضافه به معرفة: أفضلکم أحاسنکم أخلاقاً مفرد مذکر مطابقت</p>	<p>۳- مضاف ← به نکره ← مفرد مذکر ← به معرفة: دو صورت جایز ← مفرد مذکر ← مطابقت</p>	حالات اسم تفضیل

❖ درس ۴

❖ اسم مکان و زمان

مثال	توضیح	سرفصل
مقتل - مغرب	اسم مکان اسم مشتق دل علی مکان وقوع الفعل؛ و اسم الزمان اسم مشتق دل علی زمان وقوع الفعل.	تعریف
مجلس موعد مقتل المرمی - الموقی	<p>۱. در ثلاثی مجرد: ۱- مَفْعَل.. برای ← مضارع بر وزن «یَفْعَلُ» مثال واوی</p> <p>۲- مَفْعَل.. برای ← مضارع بر وزن «یَفْعَلُ-یَفْعَلُ» ناقص و لفیف</p> <p>توجه: وقتی کلمه «مثال واوی» یا «ناقص» یا «لفیف» است، دیگر به وزن مضارعش کاری نداریم و لذا همواره اسم مکان و زمان برای «مثال واوی» «مفعِل» و برای ناقص و لفیف «مفعَل» است.</p>	روش ساخت
مُستخرج	۲. در ثلاثی غیر ثلاثی مجرد: بر وزن اسم مفعول باب «مُستَفْعَلُ»	
موارد: مغرب - مشرق - مسکن - مسجد - مطلع - مجزر - مرفق - مسقط - منبت - مفرق	۱. دو وجهی ها (اسم مکان و زمانشان هم «مفعِل» و هم «مفعَل» به کار رفته است: مغرب - مغرب..)	نکات
مَقْبَرَةٌ ^{۷۳} - مَدْرَسَةٌ ^{۷۴} - مَیْسَرَةٌ ^{۷۵} - مَشْرَبَةٌ	۲. گاهی حرف «تاء» جهت دلالت بر مبالغه و کثرت به برخی اسماء زمان یا مکان افزوده می شود.	
مَكَلَبَةٌ ^{۷۶} - مَأْسَدَةٌ ^{۷۷} - مَكْتَبَةٌ ^{۷۸} - مَقْتَاةٌ ^{۷۹} - مَبْطِخَةٌ ^{۸۰} - مَتَفَحَةٌ ^{۸۱}	۳. وزن «مَفْعَلَةٌ» گاهی ← اسم مکان زمانی ← دلالت بر کثرت چیزی در یک مکان	

^{۷۳} محل قبر

^{۷۴} محل درس

^{۷۵} سمت چپ

^{۷۶} مکان کثُرَ فیه الکلَب

^{۷۷} مکان کثُرَ فیه الاسد

^{۷۸} مکان کثُرَ فیه الکتَاب

^{۷۹} مکان کثُرَ فیه القِثَاء (خیار)

^{۸۰} مکان کثُرَ فیه البَطِیْخ (هندوانه)

^{۸۱} مکان کثُرَ فیه التُّفَاح

مَكْسَلَةٌ ^{۸۲} - مَجْلَبَةٌ ^{۸۳} - مَقْسَاةٌ ^{۸۴}	گاهی ← مصدر میمی زمانی که ← دلالت بر سبب	
	ملاحظه ۱ (نکته ۳): ساخت اسم مکان بر وزن «مَفْعَلَةٌ» خلاف قیاس است. ^{۸۵}	
مُضْفِدَةٌ ^{۸۶} - مُسْفِرَجَةٌ ^{۸۷}	ملاحظه ۲ (نکته ۳): اگر بخواهیم در قسم اول از رباعی‌ها (یا خماسی‌ها) اسم مکان بسازیم، به وزن اسم فاعل، حرف «تاء» را می‌افزاییم.	
مَطَارٌ (طَارِ)	۴. قاعده مذکور در «روش ساخت اسم مکان و زمان» شذوذاتی هم دارد.	
هذا الحديد مُسْتَخْرَجٌ ^{۸۸} مُسْتَخْرَجٌ ^{۸۹} الحديد عملٌ صعبٌ مُسْتَخْرَجٌ ^{۹۰} الحديد اصفهان مُسْتَخْرَجٌ ^{۹۱} الحديد يوم السبت * و سيعلم الذين آى منقلبٌ ^{۹۲} ينقلبون *	۵. در غیر ثلاثی مجرد، ۴ اسم «مصدر میمی، اسم مفعول، اسم مکان، اسم زمان» یکی می‌شود، برای تشخیص باید به قرینه توجه کنیم.	
موعد	۶. در ثلاثی مجرد هم گاهی ۳ اسم «اسم مکان، اسم زمان، مصدر میمی» یکسان می‌شوند.	

^{۸۲} سبب الكسل^{۸۳} سبب الجلب^{۸۴} سبب القساوة

۸۵ چون از اسم جامد غیر مصدری ساخته شده است.

^{۸۶} مكانٌ كَثُرَ فِيهِ الضَّفْدَعُ (قورباغه)^{۸۷} مكانٌ كَثُرَ فِيهِ السَّفْرَجَلُ (میوه به)^{۸۸} اسم مفعول^{۸۹} مصدر میمی (= استخراج)^{۹۰} اسم مکان (= مکان الاستخراج)^{۹۱} اسم زمان (= زمان الاستخراج)^{۹۲} مصدر میمی ← چگونه زیرو رو می‌شوند

مفعول ← × زیرا فعل (انقلب) لازم است.

اسم مکان ← در چه مکانی زیر و رو می‌شوند

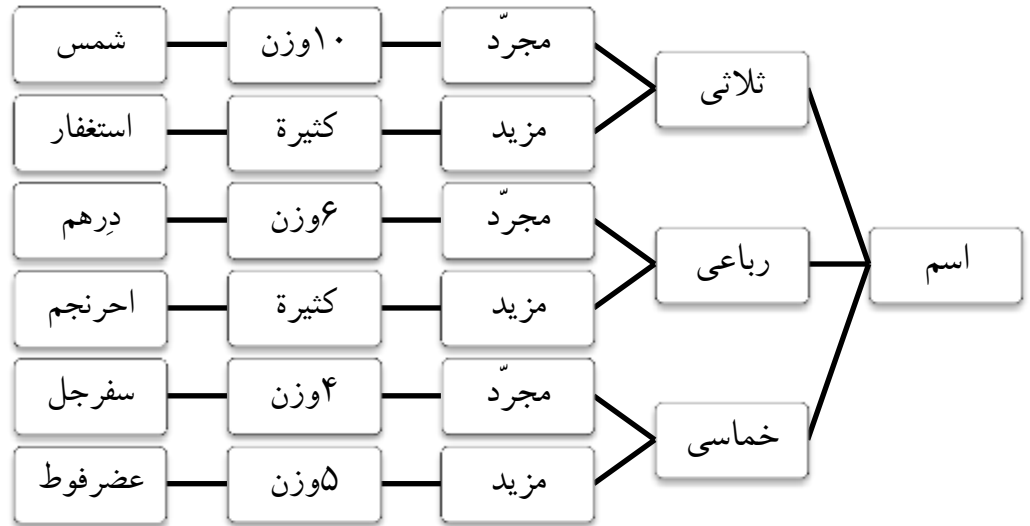
اسم زمان ← در چه زمانی زیر و رو می‌شوند

♦ مبحث اسم الآلة

مثال	توضیح	سرفصل
مِکْنَسَة - مِفْتَا ح	اسم للدلالة على آلة وقوع الفعل.	تعريف
مِضْع ^{۹۳} مِکْنَسَة ^{۹۴} مِفْتَا ح ^{۹۵} مُدْهِن ^{۹۶} - مُنْخَل ^{۹۷} - مُدْق ^{۹۸} مُكْحَلَة ^{۹۹} - مُحْرَضَة ^{۱۰۰}	ثلاثی مجرد: - ۳ وزن مشهور مِفْعَل مِفْعَلَة مِفْعَال - دیگر اوزان غیر مشهور مُفْعَل مُفْعَلَة	روش ساخت
مِثْرَار - مِثْرَرَة ^{۱۰۱} (که از فعل «أَثْرَر» مشتق شده است).	غیر ثلاثی مجرد: ساخته نمی شود، مگر شذوذا.	
عِرَاج ← مِعْرَاج ^{۱۰۲} صَبِيح ← مِصْبَاح ^{۱۰۳}	۱. اسم آلت از «فعل متعدی» ساخته می شود، اما گاهی از «فعل لازم» هم ساخته شده است.	نکات
فَاس ^{۱۰۴} - سِکِّين ^{۱۰۵} - جَرَس ^{۱۰۶} - نَاقور ^{۱۰۷} - سَاطور	۲. اسم آلت از «مشتقات» است، اما «برخی اسم های آلت جامد» هم استعمال شده است.	

^{۹۳} کارد^{۹۴} جارو^{۹۵} کلید^{۹۶} دبه روغن - روغن دان^{۹۷} آلك^{۹۸} کوبه^{۹۹} سرمه دان^{۱۰۰} ظرف اشنان (اشنان گیاهی است که در قدیم برای شست و شوی لباس از آن استفاده می کردند).^{۱۰۱} هر دو: شلوار، لنگ^{۱۰۲} نردبان^{۱۰۳} چراغ^{۱۰۴} تبر^{۱۰۵} چاقو^{۱۰۶} زنگ^{۱۰۷} شیپور، بوق

❖ درس ۶

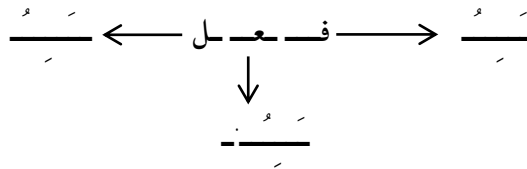

توجه: حروف زائدی که موجب ساخت اسم های مزید می شوند، یکی از حروف «سألتمونها» می باشد.

❖ اوزان:

۱. اوزان ثلاثی مجرد: اسماء ثلاثی ده بود ای عاقل یک یک شرم، نگار بر صفحه دل

فلس و فرس کتف، عضد، حبر و عنب قفل و صرد و عنق، دگردان و ایل

۱۲ حالت ایجاد شده: فَعْلٌ - فَعَلٌ - فَعِلٌ - فَعِلٌ - فَعُلٌ - فَعُلٌ - فَعُلٌ - فَعُلٌ - فَعُلٌ - فَعُلٌ - فَعُلٌ - فَعُلٌ

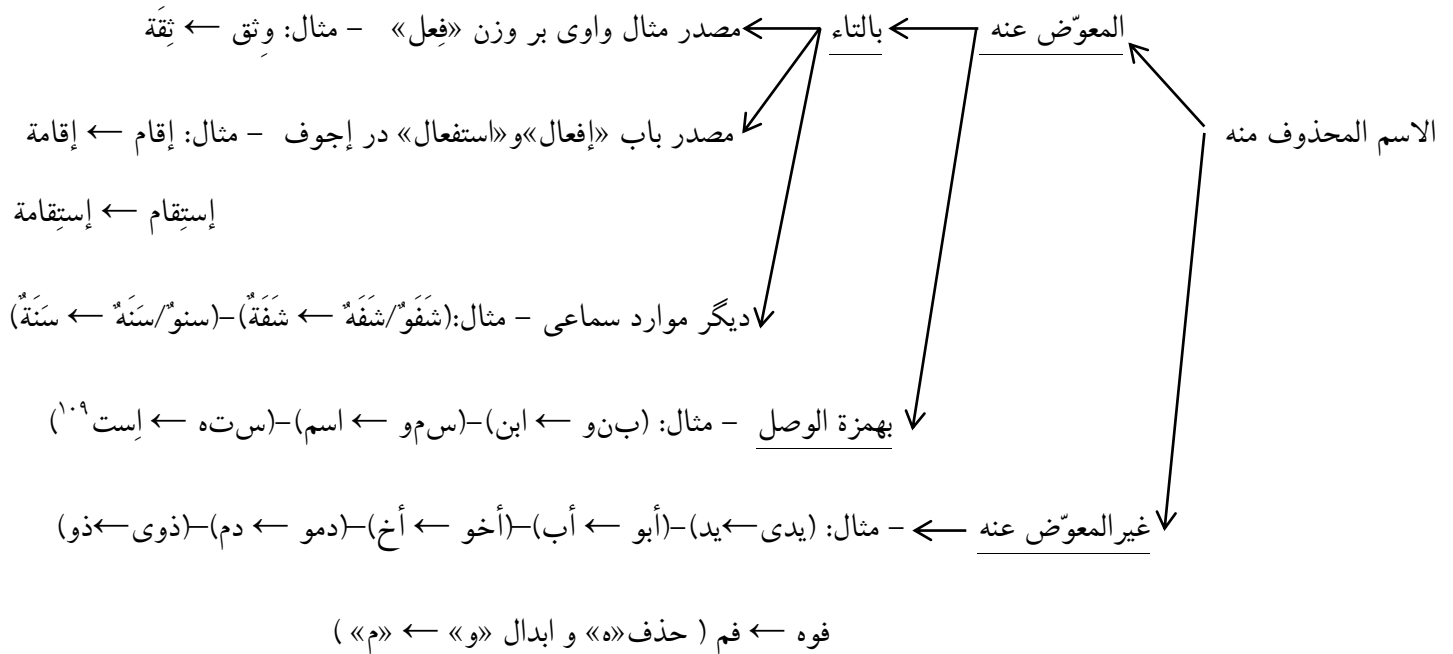
← از ۱۲ حالت ایجاد شده ۲ حالت آن ها استعمال نشده ← فَعِلٌ - فَعُلٌ^{۱۰۸}

۲. اوزان رباعی مجرد: جَعْفَرٌ - زَبْرَجٌ - دَرِهْمٌ - قَمَطَرٌ - بُرْثُنٌ - جُخْدَبٌ
 فَعْلٌ - فَعِلٌ - فَعِلٌ - فَعِلٌ - فَعُلٌ - فَعُلٌ

^{۱۰۸} قلیلاً به کار رفته است ← دُئِل (نام قبیله‌ای)

۳. اوزان خماسی مجرد: سَفْرَجَل - جَحْمَرَش - خُزْعَيْل - زَنْجَفَر
 ↓ ↓ ↓ ↓
 فَعَلُّ - فَعَلِّلُ - فُعِّلُ - فِعَلُّ

❖ ملاحظه: در برخی اَسْمَاءِ ثَلَاثِيٍّ مجرد یکی از حروف اصلی حذف می‌شود، که به این اسم‌ها «الاسم المحذوف منه» می‌گوییم:

♦ ترجمه برخی کلمات مشکل

درس ۶:

«سَفْرَجَل» (میوه به)

«فَرَس» (اسب نر)

«بَطَل» (دلیر-قهرمان)

«يَقْطُ» (زیرک و باهوش)

«حَدْر» (محتاط)

«عَدَل» (جایگزین)

«نَكْس» (آدم بی خیر)

«زِيم» (پراکنده و متفرق)

«إِد» (حمار ماده)

«حُلُو» (شیرین)

«صُرْد» (نوعی پرنده: شیرگنجشک)

«عُنُق» (گردن)

«حُطَم» (چوپان بی رحم)

«دُئِل» (اسم قبیله ای است)

«زَبْرَج» (زینت و زیور)

«قِمَطْر» (جلد کتاب)

«رُن» (چنگال)

«جُخْدَب» (عظیم الجثه)

«جَحْمَرَش» (پیر زن)

«خُزْعِبَل» (باطل)

«زَنْجَفَر» (ماده ای معدنی، معرب

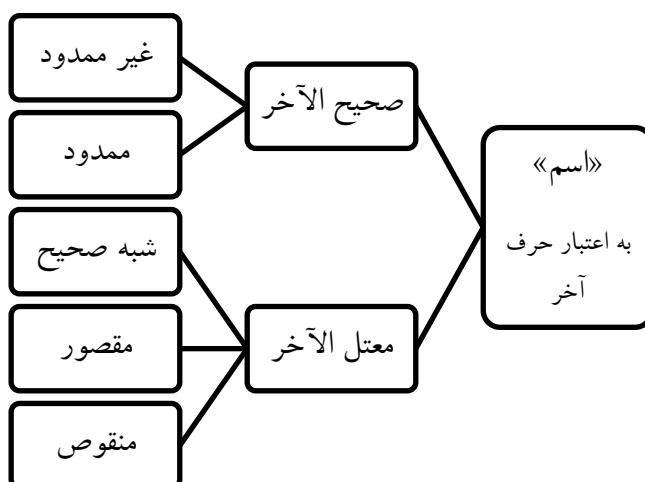
شنگرف)

«احرنجام» (اجتماع)

«عَضْرَفُوط» (نوعی کرم)

«قَبْعَثْرَى» (شتر بزرگ جثه)

❖ درس ۷

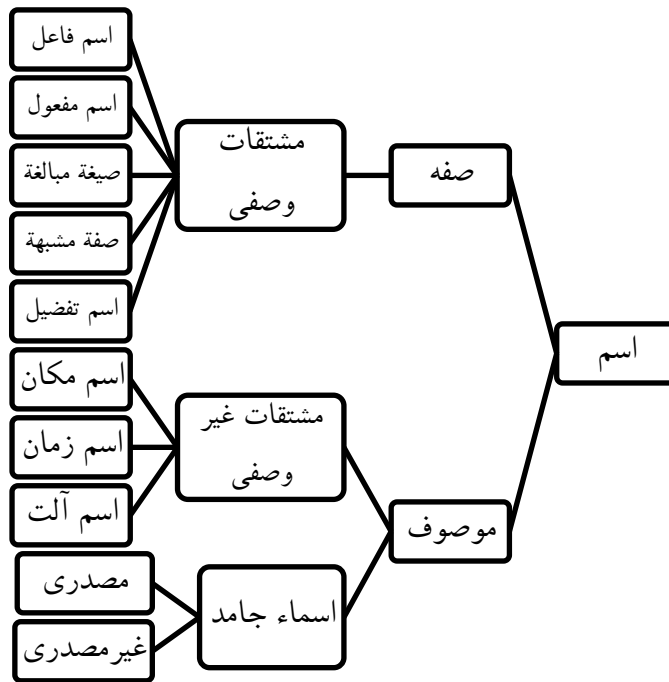

سرفصل	اقسام	مثال
صحيح الآخر	غير ممدود	قلم - كتب
	ممدود: آخر كلمه، «الف ممدودة» ^{۱۱۰}	حمراء - قرأء - بناء - سماء - زهراء
معتل الآخر	شبه صحيح: آخر كلمه، {ساكن + و/ي}	دلو - ظبي - علي - مدعو
	مقصور: آخر كلمه، «الف مقصورة لازمه» ^{۱۱۱}	موسی - عصا - الفتی - سلمی - رضا
	منقوص: آخر كلمه، «ياء لازمه، ماقبل مكسور»	القاضي - الشحي
ملاحظه	۱- در هنگام تلفظ اسم مقصور منون (تنوين دار) «الف مقصورة» حذف می شود (اگرچه در نوشتار می آید).	قالوا فتی يذكرهم ...
	۲- در اسم منقوص منون ← در حالت رفع و جر ← ياء منقوص حذف ← در حالت نصب ← ياء اثبات می شود.	جاء قاضٍ - مررت بقاضٍ رأيت قاضيًا

۱۱۰ «الف ممدوده = الف زائده + همزة»؛ لذا كلمه «ماء» ممدوده حساب نمی شود، چون الف، زائده نیست. (أصل كلمة «ماء»: موه)

۱۱۱ جزو ساختار كلمه باشد (همواره وجود داشته باشد و از بين نرود) و لزومی ندارد جزو ریشه باشد.

مثلا: أبا محمد ← الف لازمه نیست، زیرا الف به واو و ياء نیز تبدیل می شود: أبو، أبي

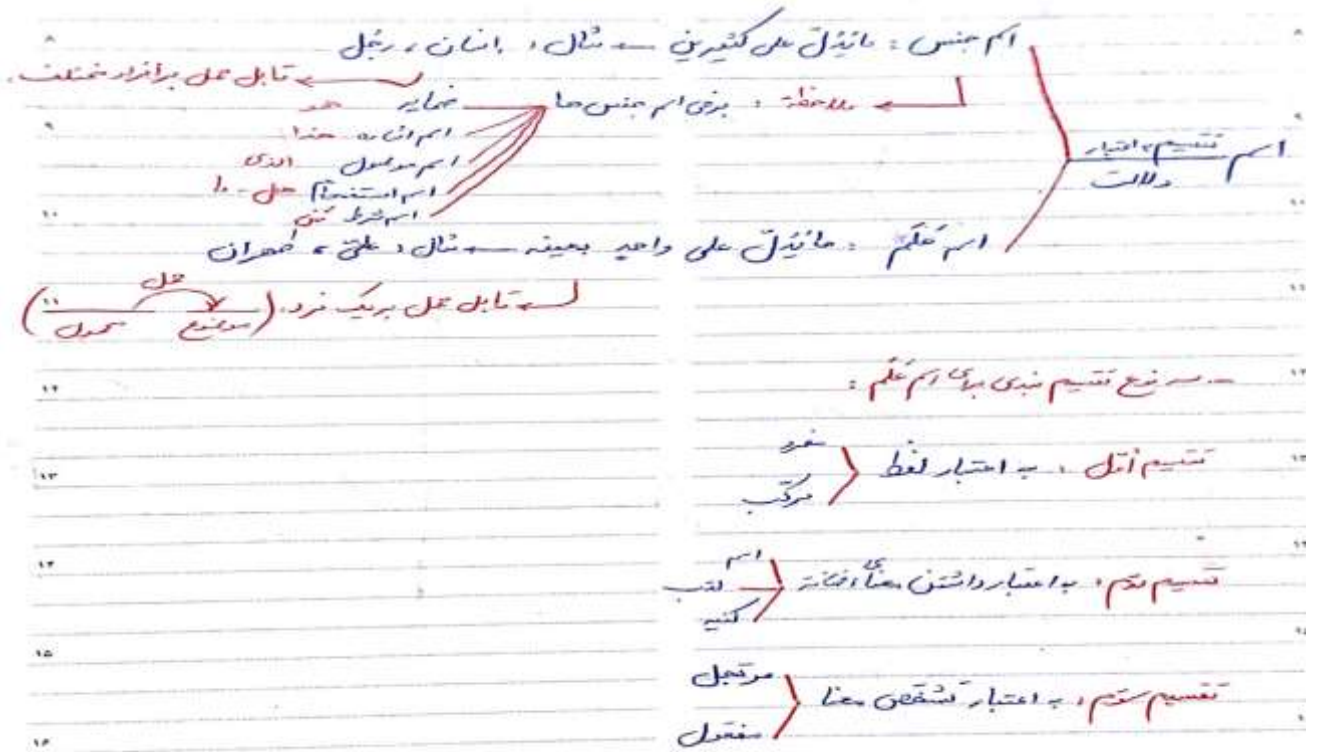

سرفصل	توضیح	مثال
صفة	ما یشتمل علی معنی وصفی، شامل ← مشتقات وصفی ← اسم فاعل ← اسم مفعول ← صيغة مبالغة ← صفة مشبهه ← اسم تفضیل	عالم معلوم علامة قتیل أكثر
موصوف	ما لم یشتمل علی معنی وصفی، شامل: ۱- مشتقات غیر وصفی ۲- أسماء جامد	
	مشتقات غیر وصفی ← اسم مکان ← اسم زمان ← اسم آلت	مقتل مغرب مکنسة
	أسماء جامد ← مصدری ← غیر مصدری	علم قلم
ملاحظه	برخی اسماء جامد به صفت ملحق می شوند. ملحقات صفت ← اسم منسوب ← برخی أسماء جامد غیر مصدری ← برخی أسماء مصدری (غیر مصدر میمی)	ایرانی جاءنی رَجُلٌ أَسَدٌ ^{۱۱۲} جاءنی رَجُلٌ عَدْلٌ ^{۱۱۳}

۱۱۲ در اینجا: أَسَدٌ = شجاع ← چون کلمه «أَسَدٌ» به معنایی وصفی دلالت می کند، لذا «ملحق به صفت» می باشد.

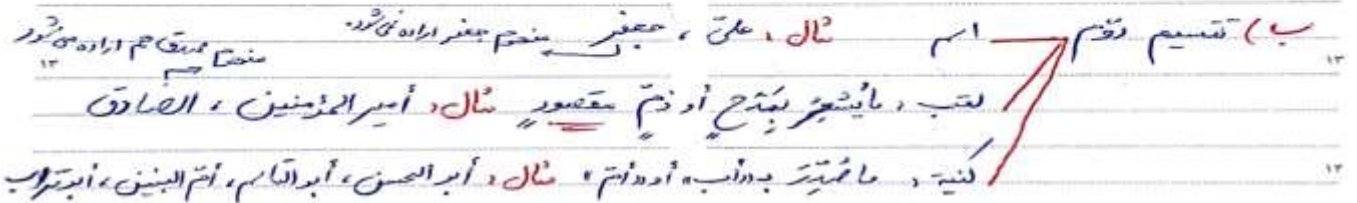
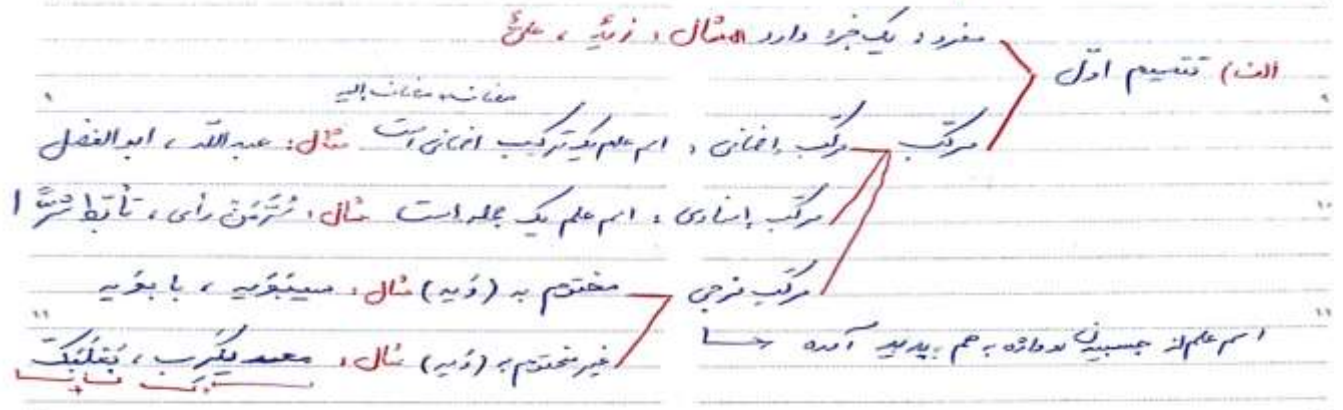
۱۱۳ رَجُلٌ عَدْلٌ = رجل عادل ← لذا «عَدْلٌ» به منزله صفت (عادل) بوده و «ملحق به صفت» می باشد.

درس ۸

2014 / 1395

تقسیم بی اعتبار

ملاحظه: ترتیب اسم و لقب در کنیه

مثال: حال علی امیر المؤمنین - اسم متقدم بر لقب

مثال: حال علی امیر المؤمنین - اسم متقدم بر لقب

۸ (ج) تقسیم اسم علم بر نخل : اسمی که قبل از وضع در هیچ معنای دیگری استعاره نشده است .

(عام از نخل) ^{در پیشگاه} ^{نخل} ، اُدُد (علم للرجل) ، شُعَاد (علم للوأة)

اسم مفعول : اسمی که قبلاً در معنای دیگری استعاره نشده و سپس معنای حکمیت گرفته است

المنقول عن المصدر **نقل**

المنقول عن اسم الجاد غیر المصدری **أسمه**

المنقول عن اسم العاقل **حارث**

المنقول عن اسم مفعول **محمد**

المنقول عن صفة مشبَّهة **حُسن**

المنقول عن اسم مبالغة **عبَّاس**

المنقول عن اسم تفضیل **أكبر**

المنقول عن الجملة الإسمية **عاشق الله**

المنقول عن الجملة الفعلية **تأبط سراً**

المنقول عن جمع المؤنث **عزبات**

نقطة : (ال) تعرف بر اسم علم و ارد نمی شود

العلق X الممثلة X الممجرد X

ملاحظة : انواع (ال) تعريف : (ال) ای که باعث معرفت شدن نکره می شود . رجل ۶ من الرجل

زائده
اغله
سنه

لمع و اشاره : (ال) ای که به برخی احوال منقول (مجموعاً) و ارد می شود و اشاره ای

به معنای دیگر گفته دارد . جاء الحسين : اشاره ای به معنای حسین که
جاء حسین (حسن) دارد
که بنگینی

۱۱ برخی اسما علی که (ان) جمع و اشاره به آن ها افزوده نمی شود

الحسن، الحسین، القاسم، النفل، الخالد، العباس، الربیع

ملاحظه: احکام لغوی اسم علم: ۱- اسم علم می تواند مبتدا واقع شود ^{زید عالم مبتدا}

۲ (ان) تعریف به اسم علم افزوده نمی شود. ~~العصه~~ ~~الزید~~

۳ نعت برای اسم علم باید معرفه باشد. ^{جاء زید العالم نعت}

۴ لا یضاف ^{زید عالم} ~~سید~~ اما اثر به کار رفت از علمیت خارج می شود « اسم جنس نکره » به حساب می آید

۵ لا ینتی و لا یجمع ~~علیان~~ ~~و علقین~~ ^{سید} اما اثر به کار رفت از علمیت خارج می شود و اسم جنس نکره

۶ جواز تأخر حال ^{به حساب می آید (زمان را اسم جنس نکره شده است)}

۷ الاستماع من الصرف (مع سبب آخر)

میلند

۱۱ بحث فی علم الجنس

[نکته: به اسم علم، علم شخصی هم می گویند.]

۱۱ برخی از اسم جنس ها به دلیل اینکه احکام علم شخصی را می گویند «علم جنس» نامیده می شوند

۱۲ لذا از لحاظ معنایی «اسم جنس» اند اما از لحاظ لغوی با آن ها معامله «علم شخصی» می شود.

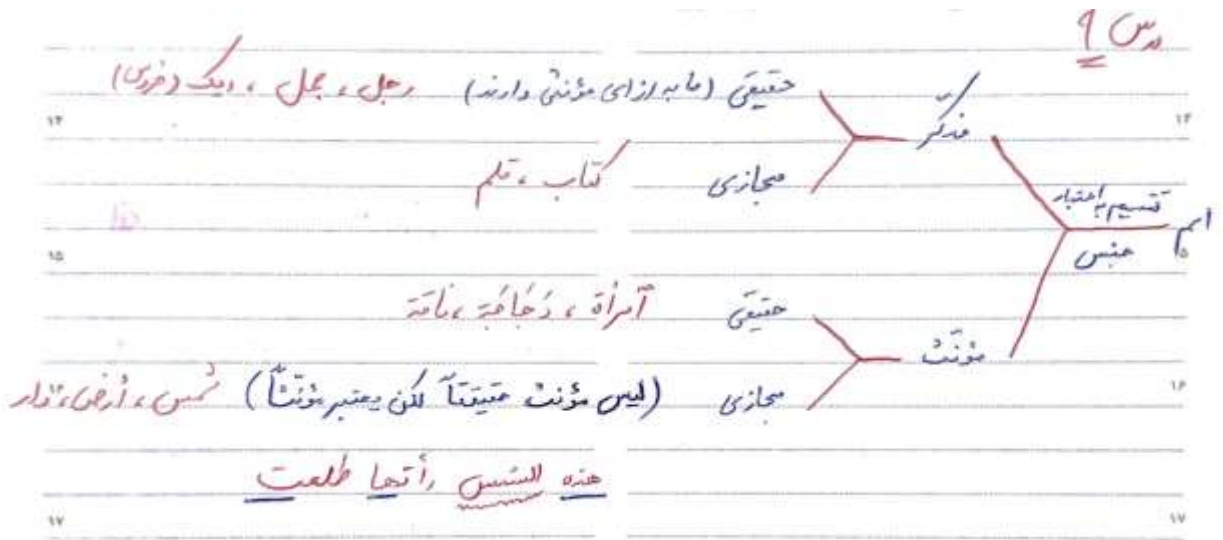
نمال: اَسْمَاءٌ، تُعَالَمَةٌ، فِرْعَوْنٌ، کِرْبَی، تَبِیضٌ، الْغُرْبُزُ، النَّجَاشُ
حاکم مصر، حاکم فارس، حاکم روم، حاکم مصر، حاکم حبشه

Week	6	5	5	M	T	W	T	F	S	S	M	T	W	T	F	S	S	M	T	W	T	F							
month	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

احکام لغوی علم را دارند: ^{اسماء الداهیه} نعت معرفه (احکام علم - سرور)
مبتدا (احکام علم - سرور)

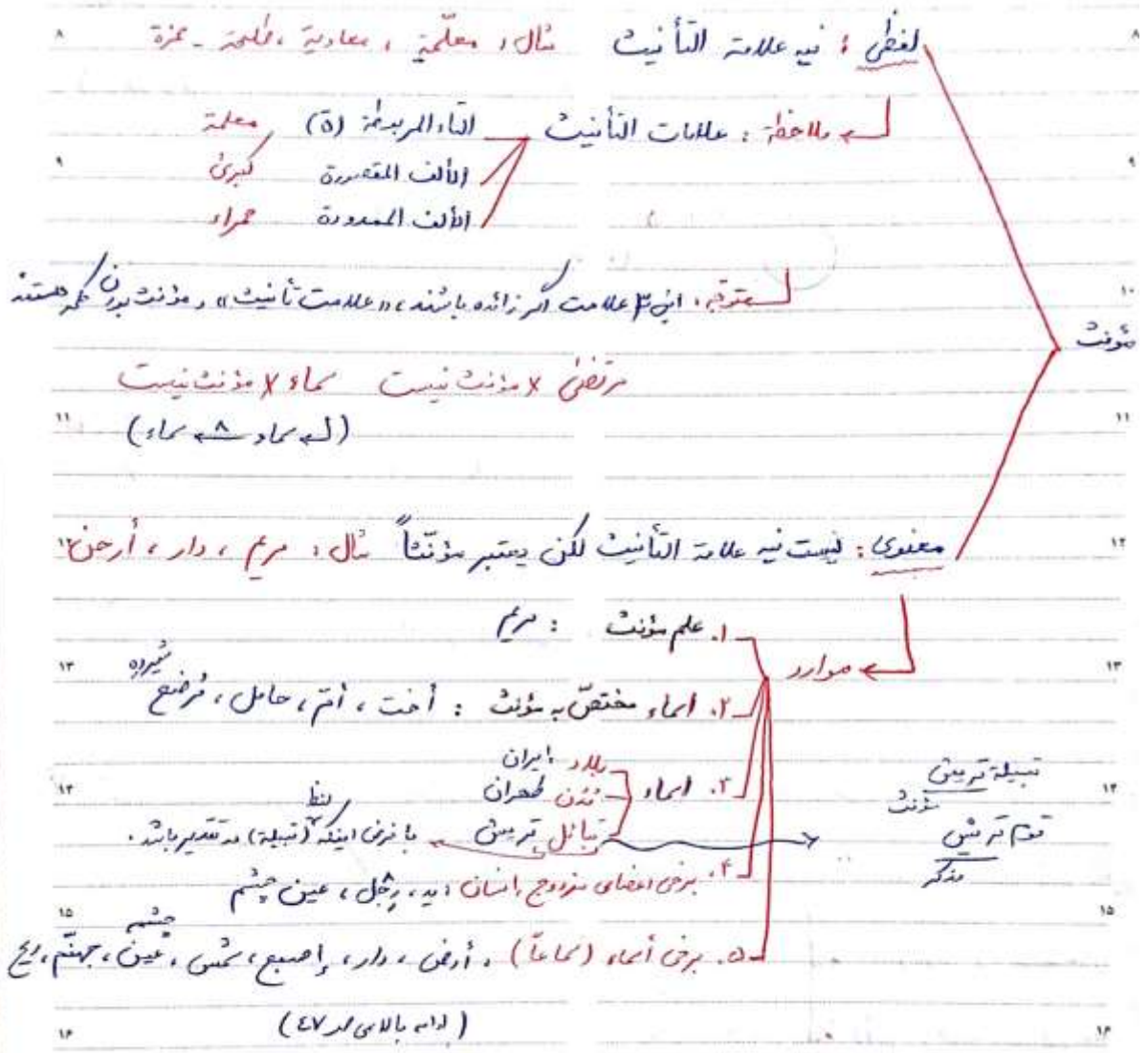
اسم جنس		
علم جنس	اسم جنس معمولی	
أَسْمَاءُ	أُمَمٌ	شعر
أَبِي جَعْفَرَةَ	ذُنُوبٌ	
تُعَالَةُ	تُعَلَبُ	روایه
أُمَّ عَزِيزِيَّةٍ	عَقْرَبٌ	
زُرْعُونٌ	مِنْ مَلِكِ الْقَبِيْطِ	
الْعَزِيْزِ	مِنْ مَلِكِ مَعْرَ	
كُسْرَى	مِنْ مَلِكِ الْفُرْسِ	
قَيْصِرٌ	مِنْ مَلِكِ الرُّومِ	
خَاتَمَانٌ	مِنْ مَلِكِ التُّرْكِ	
تُبَيْعٌ	مِنْ مَلِكِ الْيَمَنِ	
التَّبَاشِي	مِنْ مَلِكِ الْحَبَشَةِ	
الْأَعْيَانُ	ذَوَاتُ	
بُرَّةٌ	بُرٌّ	نیلی
مُجَارٍ	شَجَرَةٌ	
أُمَّ قَشْعِمٍ	مَوْتٌ	
يَسَارٍ	مَيْسِرَةٌ	کت چپ
فَجَارٍ	فَجْدٌ	کناه

❖ درس ۹

2014 / 1393

تقسیم دیگری برای مؤنث:

(ادامه بالاسی ص ۴۷)

نکات:

۱) دو دهی ها: سما، درع، سبیل، طریق، نفس، صخر، (حروف صحبائیه)

بازتری مذکر برون : السماء مرتفعه
 السماء مرتفعه
 ﴿اذا السماء انفطرت﴾
 ﴿السماء منفطره﴾
 قرآن

مذکر : هذا سبیل
 مؤنث : هذه سبیل
 سبیل

مذکر : النفس المطمئن
 مؤنث : النفس المطمئنة
 نفس

۲) ادنی مؤنث کرین : أسماء جبارہ و مؤنث از اسم جبارہ سافندہ نمی شود مگر از ذکا مثال : امری و امرأة

أسماء مشتق : باب الحان (تاء) تانیث به جرور ۱) (فعلن) لفتة مشبه ← فعلی

له مثال : معلم سمعلة
 ۲) (أفعل) تفتیل ← فعلی

۳) (أفعل) لفتة مشبه ← فعلاء
 له مثال : معلم سمعلة
 ملران به ملری
 اکبر به کبری
 امری به امرأ

2014 - 1395

۳ «تاء» تائینت معنایی : هم نظر این مؤنث می شود و هم معنای تائینت به کلمه اینها نیز می کند.

مثال : معلم ← معلمه

غیر معنایی (همسر نا، لفظ مؤنث می شود ولی معنای غیر)

① (تاء) وحده (دلالة برین) تیره تیره (بدخبرها) نخل - نخلة

② (تاء) مبالغة راوی عقه / عقه / علام عقه علامه

③ (تاء) عوفون عوفون عن الغاد : عده (در عدد است عوفون) عوفون من العين : امانة

عوفون من اللام : منفة (منور - منة)

عوفون عن (تاء) مفاعل : امانة امانة امانة تلامذة تلامذة تلامذة

شیرود

④ (تاء) تلبیس و فرجیع و فرجیع (دلالة بر حین شیر دادن در لباس شیر دادن)

غیره : معاویة ، طلحة ، حمزة

۱ وزن «فعال» ← رجل علام / امرأة علام

۲ وزن «مفعال» ← رجل مفعال / امرأة مفعال

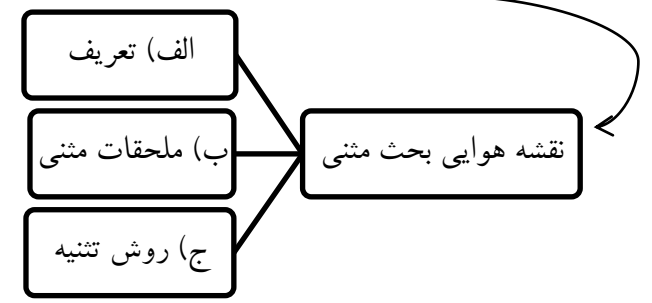
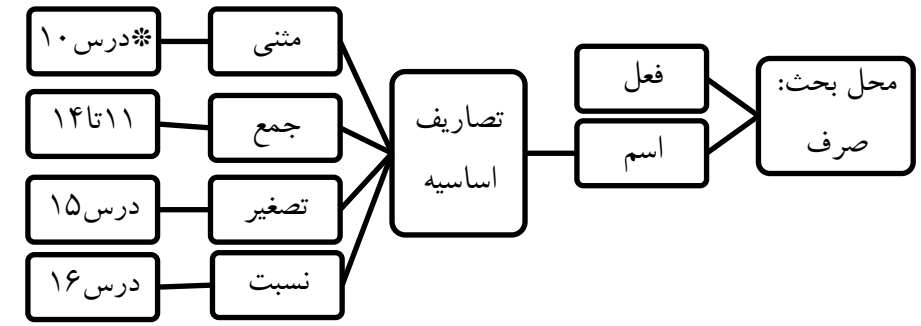
۳ وزن «مفعلیل» ← رجل مفعیل / امرأة مفعیل (تا یسوی فیہ المذکر و المذنن)

۴ اذنان «نعل ناعل و فاعل مفعول» ← رجل مبدل / امرأة مبدل

تفکر و تعمق قبل از پاسخگویی راحت تر از پیدا کردن چاره‌ای برای تغییر آنچه عنوان شده می باشد.

month	2	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	
	W	T	F	S	S	M	T	W	T	F	S	S	M	W	T	F	S	S	M	T	W	T	F	S	S	M	T	W	T	F

در ترم لیست و اسپی «

❖ مثنی (درس ۱۰)

الف: تعریف: اسمٌ دلّ علی اثنین بزيادة فی آخره صالحًا للتجريد عنها

مثال: رجلان، امرأتان، قلمان.

ملاحظه: دو مدلولی که بر یک مثنی دلالت می کنند، باید «متفقین فی اللفظ و المعنی» باشند.

مثال: حسن و حسین ← حَسَنان × مثنی نمی باشد.

ب: ملحقات مثنی: تعریف مثنی صادق نیست، اما در هیأت و اعراب بمانند مثنی هستند.

۱. اثنان، اثنتان، ثننان (اثنتین، اثنتان، ثنّین)

مثال: جاء رجلانِ اثنانِ، رأیتُ رجلینِ اثنینِ

۲. کِلا، کِلتا (کِلّی، کِلتّی)

مثال: جاءَ الرجلانِ کلاهما، رأیتُ الرجلینِ کليهما

جاءتِ المرأتانِ کلتاهما، رأیتُ المرأتینِ کلتيهما

۳. باب تغليب

مثال: حسن و حسین ← حسانان، أب و أم ← أبوان، شمس و قمر ←

قمران، صفا و مروة ← مروتان

۴. اسم علم

مثال: زيدان، زیدین، محمّدان، محمّدین

ج: روش تشبیه

۱. در صحیح الآخر و شبه صحیح الآخر ← افزودن (ان - ین)

مثال: رجلانِ، رجلینِ

۲. منقوص ← «یاء» محذوف بر می گردد.

مثال: قاضٍ ← قاضیان/قاضیین، الهادی ← الهادیان/الهادیین

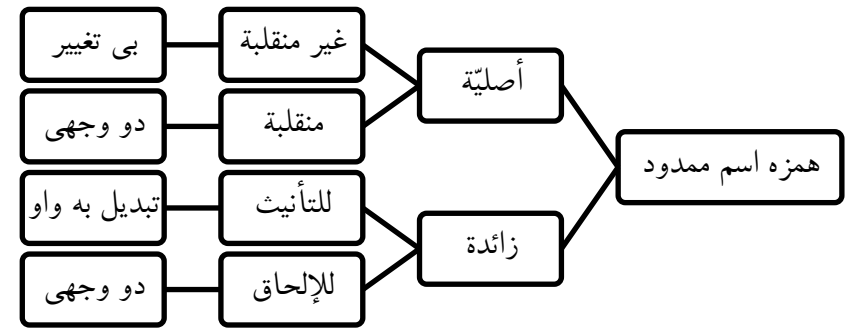
۳. مقصور ← «الف» قلب به «یاء» می شود.

مثال: الفَتَى ← الفَتَيَانِ، رَحَى ← رَحِيَانِ، مَلْهُى ← مَلْهَيَانِ، المَسْتَشْفَى ← المَسْتَشْفِيَانِ

استثناء: در اسم سه حرفی واوی، «الف» قلب به «واو» می‌شود.

مثال: (عصو) عصا ← عَصَوَانِ، (قفو) قفا ← قَفَوَانِ

۴. اسم ممدود

مثال ← غیر منقلبه = قَرَاء ← قَرَاءَانِ، وُضَاء ← وُضَاءَانِ

منقلبه = كِسَاء ← كِسَاءَانِ / كِسَاوَانِ، بِنَاء ← بِنَاءَانِ / بِنَاوَانِ،

للتأنيث = حمراء ← حمراوَانِ، صحراء ← صحراوَانِ

للإلحاق = عِلْبَاء ← عِلْبَاءَانِ / عِلْبَاوَانِ، حِرْبَاء ← حِرْبَاءَانِ / حِرْبَاوَانِ

۵. اسم محذوف منه ← معوّض ← افزودن «ان» / «ین»

مثال: اسم ← اسمَانِ، ابن ← ابنَانِ، صِلَة ← صِلَتَانِ،

سَنَة ← سَنَتَانِ

غیر معوّض ← حرف محذوف بر می‌گردد.

مثال: أخ ← أخوَانِ، أب ← أبوَانِ

استثناء: در کلمات «ید، دم، فم، غد» حرف محذوف بر نمی‌گردد.

مثال: يدَانِ، دَمَانِ، فَمَانِ، غَدَانِ

نکته: اینکه اسم منثی را مضافٌ إلیه منثی دیگری قرار دهیم، مکروه می‌باشد. به جای این

کار می‌توانیم «مضاف را با صیغه جمع» و «مضافٌ إلیه را منثی» بیاوریم.

«یَدَا هِمَا» (منثی+منثی) مکروه است. بهتر است بگوییم «أَيْدِيهِمَا» (جمع+منثی)

مثال

«قَلْبَا كَمَا» (منثی+منثی) مکروه است. بهتر است بگوییم «قَلُوبِكَمَا» (جمع+منثی)

❖ جمع مذکر سالم

الف: جمع مذکر سالم از چه اسم‌هایی ساخته می‌شود؟

۱. اسم علم (مذکر عاقل بدون تاء)

مثال: علی ← علیون ، طلحة ← ×

۲. مشتق وصفی (مذکر عاقل بدون تاء)

مثال: معلّم ← معلّمون ، أفضل ← أفضلون ، علّامة ← ×

➤ استثناء (۱): علم مرکب (عبدالله، تأبط شرا، سیبویه و...)، جمع مذکر سالم بسته نمی‌شود.

برای جمع بستن علم مرکب کلمه‌ی «ذُو»^{۱۱۴} را می‌افزاییم.

مثال: عبدالله ← ذُو عبدالله ، سیبویه ← ذُو سیبویه

➤ استثناء (۲): در بین مشتقات وصفی، از سه قسم جمع مذکر سالم ساخته نمی‌شود:

۱. باب «أفعل - فعلاء» مثال: أحمر ← أحمرُون ×

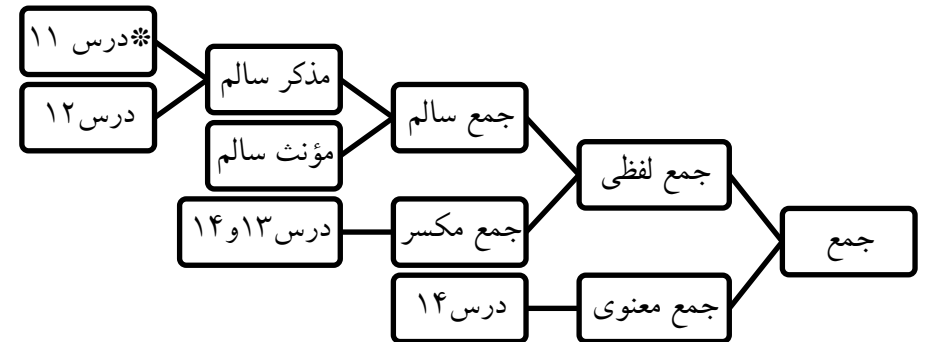
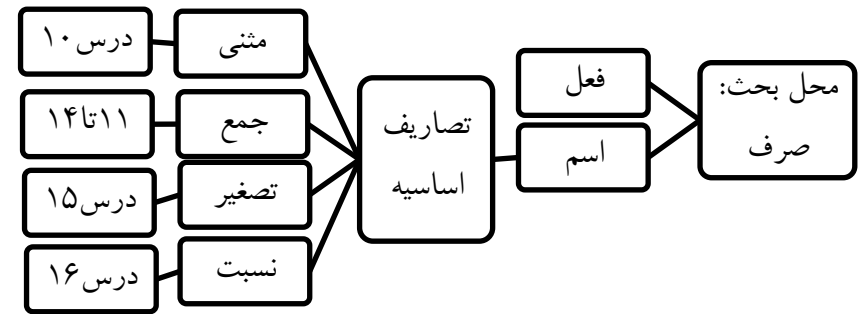
۲. باب «فعلان - فعلی» مثال: سکران ← سکرانُون ×

۳. ما یستوی فیهِ المذکر و المؤنث^{۱۱۵}

مثال: صبور ← صبورُون ×، قتیل ← قتیلُون ×، مفضال ← مفضالُون ×

۱۱۴ جمع «ذو»

۱۱۵ نکته آخر درس ۹

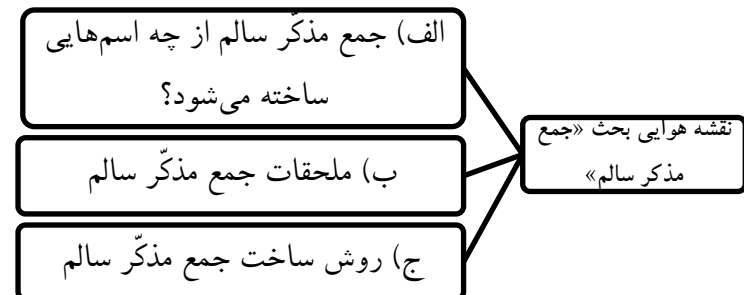

✓ مقدمه: اقسام جمع ← جمع لفظی: "جمع" از "لفظ" مفرد ساخته می‌شود.

مثال: عالم ← عالمون، رجل ← رجال

جمع معنوی: "جمع" از "لفظ" مفرد ساخته نمی‌شود.

مثال: امرأة ← نساء

ب: ملحقات جمع مذکر سالم (که در دو صنف بالا نیستند، اما به شیوهی جمع مذکر سالم (ین/ون) جمع بسته شده‌اند).

۱. اعداد عقود: عشرون، ثلاثون، أربعون، ...، تسعون (عشرین، ثلاثین، أربعین، ... تسعین)

مثال: (إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ^{۱۱۶} نَعْجَةً وَلِي نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ)

(ص/۲۳)

۲. باب «سَنَّة»: اسم سه حرفی که «لام الفعل» حذف شده و به جای آن «تاء» تأنیث آمده است.

مثال: سَنَّة (سَنَوٌ)، عِضَّة، عِزَّة، ثَبَّة، مِثَّة، كُرَّة، طُبَّة، فِثَّة

سَنَّة ← سَنِين / سَنُون، عِضَّة ← عِضِين / عِضُون

۳. اسم علم (علم منقول):

مثال: محمَّدون، عابدين (اینها اسم فرد باشد).

۴. أسماء سماعی: أهلون^{۱۱۷}، عالمون، أرضون، علیون، بنون، أولو^{۱۱۸}، ذُوو^{۱۱۹}

(در حالت جمع با «ین»: أهلین، عالمین، أرضین، علیین، بنین، أولی، ذوی)

ج: روش ساخت ← بدون نکته جدید ← صحیح و شبه صحیح ← افزودن «ون/ین»

مثال: معلم ← معلّمون / معلّمین

منقوص ← حذف «یاء»

مثال: القاضی ← القاضون / القاضین،

قاض ← قاضون / قاضین

مقصور ← حذف «الف»

مثال: المصطفی ← المصطفون

با نکته جدید ← در اسم ممدود ←

احکام جمع مذکر سالم در اسم ممدود، همان احکام مثنی می‌باشد. (ر.ک: نمودار همزه‌ی اسم

ممدود درس قبل)

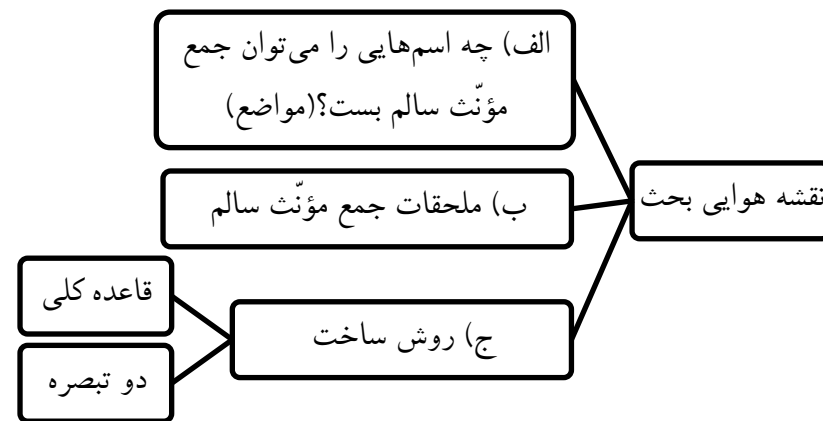
^{۱۱۶} تسع و تسعون = ۹۹

^{۱۱۷} أهل ← أهلون

^{۱۱۸} صاحب

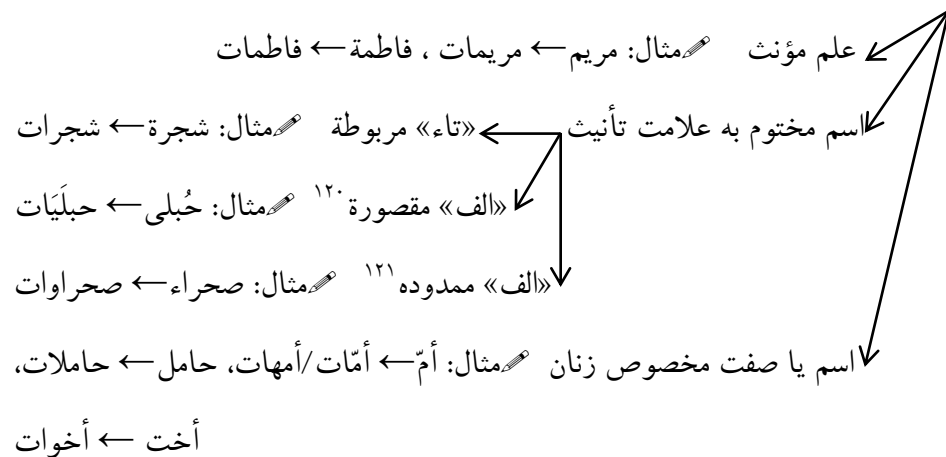
^{۱۱۹} ذو ← ذُوو

❖ درس ۱۲ (جمع مؤنث سالم)

الف: چه اسم‌هایی را می‌توان جمع مؤنث سالم بست؟ (مواضع)

۱. از أسماء مؤنث

^{۱۲۰} زائدة للتأنيث

^{۱۲۱} زائدة للتأنيث

۲. از أسماء غیر عاقل

← مصغّر / مثال: دُرَيْهِم ← دُرَيْهِمَات

← صفت / مثال: جِبَلٌ شَامِخٌ ← جِبَالٌ شَامِخَاتٌ

← مُصَدَّرٌ به «ابن» / «ذو» / مثال: ذُو الْقَعْدَةِ ← ذَوَاتُ الْقَعْدَةِ، ابْنُ آوَى ← بَنَاتُ آوَى

۳. غیره ← مصدر غیر ثلاثی مجرد / مثال: امْتِحَانٌ ← امْتِحَانَاتٌ، إِكْرَامٌ ← إِكْرَامَاتٌ

← اسم غیر عربی (که جمع دیگری ندارد). / مثال: تَلْفُونٌ ← تَلْفُونَاتٌ

تَلْفِيزِيُونَاتٌ ← تَلْفِيزِيُونٌ

➤ استثناء (۱): برخی کلمات (با وجود اینکه تاء تأنیث دارند)، اما جمع مؤنث سالم بسته

نمی‌شوند. برای جمع بستن این کلمات از جمع مکسر (یا جمع معنوی) استفاده می‌شود.

مثال: - امرأة معنوی نساء / نسوة / نسوان

- شاة مکسر شاء / شياة

- أمة مکسر إماء

- شفة مکسر شفاة

- ملة مکسر ملل

➤ استثناء (۲): از این سه قسم جمع مؤنث سالم ساخته نمی‌شود (همان استثناء دوم جمع مذکر

سالم)

۱. باب «أفعل - فعلاء» / مثال: حمراء ← حمراوات ×

۲. باب «فعلان - فعلى» / مثال: سكرى ← سكریات ×

۳. مایستوی فیہ المذکر و المؤنث مثال: صبور ← صبورات ×، قتیل ← قتیلات ×، مفضال ← مفضالات ×

ب: ملحقات جمع مؤنث سالم: یعنی در هیچ یک از اقسام بالا نیستند، اما در هیأت و اعراب (یعنی در حالت رفع، مرفوع و در حالت نصب و جر مکسور) به مانند جمع مؤنث سالم هستند.

۱. اسم علم مثال: عَرَفات / أذرعَات

۲. برخی أسماء سماعاً ← (الف) أولات

← (ب) حَمَامَات، اصطبَلَات، سُرادِقَات، أَرْضَات، أهْلَات،

سَمَاوَات (سَمَاءَات)، ثَبَّيَات، شَمَالَات، سِجِلَّات

ج: روش ساخت: همان "قواعد روش تثنیه" در جمع مؤنث سالم نیز جاری است.

(با این تفاوت که در اینجا "تاء تأنیث" آخر کلمه (در صورت وجود) حذف و «ات» افزوده می شود.)

 مثال: زینب ← زینبات، فاطمة ← فاطمات، عده ← عدات، فضلی ← فضلیات،

رجا^{۱۲۲} ← رجوات، هدی^{۱۲۳} ← هدیات، عذراء ← عذراوات، سماء ←

سَمَاءَات / سَمَاوَات

➤ تبصره (۱): جمع وزن های «فَعْلَةٌ - فِعْلَةٌ - فُعْلَةٌ»

۱. وزن «فَعْلَةٌ» شرطی ← ۱. موصوف ۲. صحیح العین ← «فَعْلَات»

 مثال: فَتْحَةٌ ← فَتَحَات، ظَبِيَّةٌ ← ظَبِيَّات، غَزْوَةٌ ← غَزَوَات

۲. وزن «فِعْلَةٌ» شرطی ← ۱. موصوف ۲. صحیح العین سه وجهی ← ۱. فِعْلَات ← قِطْعَات

۲. فِعْلَات ← قِطْعَات

۳. فِعْلَات ← قِطْعَات

۳. وزن «فُعْلَةٌ» شرطی ← ۱. موصوف ۲. صحیح العین سه وجهی ← ۱. فُعْلَات مثال: جُمَلَات

۲. فُعْلَات مثال: جُمَلَات

۳. فُعْلَات مثال: جُمَلَات

- توجه: اگر یکی از شروط مذکور (موصوف - صحیح العین) موجود نباشد، وجوه فوق الذکر

کاربردی ندارد. (لذا جمع مؤنث سالم با افزودن «ات» به دست می آید.)

 مثال: ضَخْمَةٌ ← ضَخَمَات (موصوف نیست، صفت است)

جَوْزَةٌ ← جَوَزَات (معتل العین است.)

حُلْوَةٌ ← حُلُوات (موصوف نیست، صفت است.)

➤ تبصره (۲): واضح است که برای جمع بستن کلمات مقصوری چون (زکاة - فتاة) باید حالت

کلمه قبل از اعلال را در نظر بگیریم. (بطور خاص به ساخت جمع کلمه «حياة» توجه

کنید.) مثال:

- زکاة ← زَكْوَةٌ (حالت اولیه) ← زَكَوَات (جمع مؤنث سالم)

- فتاة ← فَتَيَّةٌ (حالت اولیه) ← فَتَيَّات (جمع مؤنث سالم)

- صلوة ← صَلَوَةٌ (حالت اولیه) ← صَلَوَات (جمع مؤنث سالم)

- حیاة ← حَيِّيَّةٌ (حالت اولیه) ← حَيِّيَّات (جمع مؤنث سالم) ← حَيَّوات (توضیح: در

«حَيِّيَّات» اجتماع سه حرف "یاء" مکروه است، لذا به «حَيَّوات» تبدیل می شود.)

^{۱۲۲} اسم علم مؤنث

^{۱۲۳} اسم علم مؤنث

«والحمد لله رب العالمين»

«وصلی الله علی سیدنا ونبینا محمد وآل محمد»